

Арзыматов Ж.С., Юсупова Р.О.

**КООМДУК АҢ-СЕЗИМ ЖАНА АНЫН СИНХРОНДУК
ПЛАНДАГЫ СТРУКТУРАСЫ**

Арзыматов Ж.С., Юсупова Р.О.

**ОБЩЕСТВЕННОЕ СОЗНАНИЕ И ЕГО СТРУКТУРА
В ПЛАНЕ СИНХРОНИИ**

Zh.S. Arzymatov, R.O. Yusupova

**PUBLIC CONSCIOUSNESS AND HIS STRUCTURE ARE INPLAN
OF TRANSVERSAL CUTS**

УДК: 101.1/316

Макалада коомдук аң-сезим жана анын структурасы каралды. Аң-сезимди синхрондук планда анализдөөдө эки аспект бөлүнүп көрсөтүлдү: таанып билүү аң-сезими жана баалоо аң-сезими. Коомдук аң-сезимдин структурасында эки деңгээл – демейки аң-сезим жана теоретикалык аң-сезим бөлүнөт. Коомдук аң-сезимдин структурасы теоретикалык деңгээлде илим менен идеологияда берилген, демейки аң-сезим деңгээлинде эмпирикалык билимдер менен коомдук психологияда берилген. Илим жана эмпирикалык билим таанып билүүчү аң-сезимге тиешелүү, идеология жана коомдук психология – баалоо аң-сезимине тиешелүү.

Негизги сөздөр: коомдук аң-сезим, таанып билүү жана баалоо аң-сезими, демейки жана теоретикалык аң-сезим, илим, идеология, эмпирикалык билим, коомдук психология.

В статье рассматривается общественное сознание и его структура. Анализ сознания в плане синхронии выделяет два аспекта: познавательное сознание и сознание ценностное. В структуре общественного сознания выделяются два уровня – обыденное сознание и сознание теоретическое. Структура общественного сознания на теоретическом уровне представлена наукой и идеологией, на уровне обыденного сознания – эмпирическим знанием и общественной психологией. Наука и эмпирическое знание относятся к познающему сознанию, идеология и общественная психология – к ценностному сознанию.

Ключевые слова: общественное сознание, познавательное и ценностное сознание, обыденное и теоретическое сознание, наука, идеология, эмпирическое знание, общественная психология.

Public consciousness and his structure are examined in the article. Analysis of consciousness in the of transversal cuts and two aspects are examined distinguished: cognitive consciousness and consciousness valued. In a structure public consciousness, two levels—ordinary consciousness and consciousness theoretical are distinguished. The structure of public consciousness at theoretical level is presented by science and ideology, at the level of ordinary consciousness—by empiric knowledge and public psychologie. Science and empiric knowledge behave to cognizing consciousness ideology and public psychologie—to the value consciousness.

Key words: public consciousness, cognitive and valued consciousness, ordinary and theoretical consciousness, science, ideology, empiric knowledge, public psychologie.

Коомдук аң-сезим – бул өзгөчө татаал кубулуш, ал динамикалык, татаал структурага ээ, коомдук болумуштун структурасы менен алдын ала аныкталат. Бизге белгилүү болгондой коомдук аң-сезим – бул коомдун рухий жашоосу, коомдук болумуштун, сезимдерде, көңүлдөрдө, көз караштарда, идеяларда, теорияларда чагылышы жана аларга таасир бериши.

Аң-сезимди анализдөө, синхрондук (б.а. «туура-сынан кесилиши») планда алып карасак, аң-сезимде бүтүн рухий түзүлүш катары жакынкы изилдөөлөрдө жеткиликтүү так эки аспекти бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет: *когнитивдик, таанып билүү аң-сезими жана баалоо аң-сезими*. Аң-сезимди мына ушундай көз карашта кароодо төмөндөгүдөй бекемдесе болот: *аң-сезим бул чындык жөнүндөгү билим плюс ошол чындыкты баалоо*. Башкача айтканда, адамдын аң-сезими чындыктын касиеттери жөнүндөгү берилиштер менен гана чектелбейт, бирок андан ары кетет, субъектинин предметтерге жана чындыктын кубулуштарына болгон катнашын тактайт, анын керектөөсүнө жана кызыкчылыктарына карата баалоо жүрөт. Адамдын аң-сезиминде эки аспекти болушу – *билим жана баалоо* – анын башкы жана маңыздык аныктамасы, анын синхрондук пландагы чыныгы структурасын тактоого алып келет.

Мына ушунун баардыгы биздин адабияттарда аң-сезимге болгон эки мамиленин болушун көрсөтөт – таанып билүү жана баалоо. Мында белгилеп кетүүчү нерсе, биринчиси предметти кандай болсо, ошондой чагылдырууга умтулуу, ал адамдан жана адамзаттан сырткары жашайт, аң-сезимди субъектинин, адамдын анын мазмунуна болгон катнашынан бошотуу жана билимдин өзүн таза түрүндө бөлүү, б.а. объективдүү акыйкатты таануу. Экинчиси, тескерисинче объектинин өзүнө умтулат, анын чагылуусунда

адамдын катнашына көңүл топтолгон, анда коюлган мүмкүнчүлүктөрдүн баарын баалоо көз карашында, адамдардын керектөөсүн канааттандыруу; ал билимдер түрүндө албайт, анын материалдык жана рухий маданиятта колдонушун алат, адамга кызмат кылуу жөндөмү жана анын максатына жетүүсү каралат. Ошентип, аң-сезим бул таанып билүү (билим) жана чындыкка болгон катнашты баалоо.

Баалоо аң-сезими ошентип, өзүнүн курамына зарылдык катары билимди камтыйт. Башка жагынан, билим өзүн баалоону шарттайт. Ошондуктан таанып билүү менен чындыкты өздөштүрүүнү баалоо ошол чындыкты чагылдыруунун жалпы функцияларына биригет, ажырагыс биримдикти түзөт.

Коомдук аң-сезимдин структурасында эки деңгээлди – *демейки аң-сезим* жана *теоретикалык аң-сезим* деп бөлгөн авторлор менен макул болсо болот [3, 158]. Алар бири-бирине тереңдиги жана чындыкты толук камтышы боюнча, жыйынтыкка жетүүнүн ыкмасы боюнча аны чагылдыруунун формасы боюнча айрымаланат.

Демейки аң-сезим – коомдук аң-сезимдин төмөнкү деңгээли. Демейки аң-сезим системага салынган эмес деп чечкиндүү айтууга болбойт, бирок жеткиликтүү системага жана тартипке салынган эмес, белгилүү концепциялардын системасы болуп эсептелбейт жана адамдардын күнүмдүк жашоосу үчүн зарыл болгон көз караштардын, билимдердин, сезимдик баалолордун ж.б. биримдиги катары келип чыгат. Натыйжада, демейки аң-сезимде таанып билүү жана баалоо аспектилерин берилген. Анткени демейки аң-сезим негизинен сырткы байланыштарды жана катнаштарды чагылдырат, бирок ал объектини баардык жагынан терең жана бүтүн чагылдырганга жөндөмсүз.

Демейки аң-сезим адамдарда стихиялуу, күнүмдүк жашоо шартын жана турмуш-тиричилигин таасиринде топтолот, күнүмдүк кесиптик практикада жана эмгек коллективинин ишмердүүлүк шартында, өздөрүнүн адаттарынын таасиринде калыптанат. Демейки аң-сезим башка адамдарга алардын катнашуу процессинде берилет. Ал коомдук психология менен тыгыз байланышта.

Теоретикалык аң-сезим – коомдук аң-сезимдин башка катмары, анын жогорку деңгээли. Демейки аң-сезимден айрымаланып, теоретикалык аң-сезим күнүмдүк жана сырткы байланыштардын чегинен сыртка чыгат жана атайын иштелип чыккан концепциялар менен теориялардын жардамында кубулуштун терең маңызына жетүүгө умтулат.

Эгерде демейки аң-сезим стихиялуу, жашоо шарттын, кесиптик ишмердүүлүктүн, адамдардын баарлашуусу жана алардын турмуш-тиричилигинин таасиринде калыптанса, ал эми теоретикалык аң-сезим адамдардын илимий билимдерди, коомдук теорияларды, билимдерди, саясатты, философияны жана башка коомдук илимдерди, ошону менен бирге эстетикалык билимдерди өздөштүрүүнүн негизинде калыптанат. Белгилей турган нерсе, аң-сезимдин бул

деңгээли адамдардын баштарында, алардын аң-сезимдеринде жаратылыштагы, коомдогу объективдүү процесстердин чагылышы катары пайда болот. Ал билим берүү, теоретикалык изилдөө аркылуу алынат, инсанды өркүндөтүү (тарбиялоо) процессинде, адамдардын кабыл алуусун теоретикалык ой жүгүртүүсүндө калыптанат, өзүнүн эс-тутумунда сактап калат.

Демек, теоретикалык деңгээлде таанып билүү илимде берилген. Ал бизге рухий түзүлүш катары берилген, анда практикада далилденген объективдүү билимдердин системасы болуп эсептелет.

Демейки деңгээлде таанып билүү биздин алдыбызга эмпирикалык билим катары берилген. Демейки-эмпирикалык билимдер чөйрөсүнө баардык илимге чейинки жана жана илимий эмес билимдер кирет. Эмпирикалык билимдердин мазмуну тажрыйбадан, күнүмдүк жашоодон алынган, бирок рационалдык жактан иштелип чыккан жана тилде берилген.

Эмпирикалык жана теоретикалык билим, ошондой эле баардык демейки менен теоретикалык аң-сезим тыгыз байланышта. Алар бири-бири менен өз ара аракетте болушат. Илимий теориялар эмпирикалык билимдердин жыйынтыктоонун негизинде пайда болоору, кеңири белгилүү. Бирок, баардык илимий теориялар эмпирикадан келип чыгат дегенди билгизбейт; теориялардын өнүгүшүндө өтүүчүлүк принциби чоң орунду ээлейт.

Идеология – бул баалоо аспектиндеги теоретикалык аң-сезим. Идеология аксиологиялык табиятка ээ, анткени чындык жөнүндөгү жөнөкөй эле билимди шарттабайт, ошондой эле аларды интерпретациялайт, баарынан мурун белгилүү социалдык группалар тарабынан билимдерди баалоо жүргүзүлөт.

Идеология тартипке салынган идеялардын, концепциялардын жана теориялардын – саясий, укуктук, нравалык, эстетикалык, философиялык жана диний системалар катары келип чыгат. Ар кандай баалоо аң-сезими катары, идеология бул адамдардын кызыкчылыктары жана керектөөчүлүгү «призмасы аркылуу» чындыкты чагылдыруу. Идеология бул теоретикалык көз караштардын системасы, коомдун, бүтүндөй дүйнөнү жана анын айрым жактарын таанып билүүдө чагылуу даражасы, ал коомдук психологияга салыштырмалуу жогорку кабат болуп эсептелет, дүйнөнү теоретикалык чагылдыруу деңгээли [4, 225].

Баалоо аң-сезими демейки деңгээлде коомдук психология аркылуу берилген. Кеңири белгилүү болгондой, коомдук психология идеологиядан айрымаланып, стихиялуу, адамдардын социалдык болмушунун таасиринде калыптанат, тартипке салынган көз караштардын жана ой пикирлердин системасына ээ эмес, концептуалдуу тартиптелген эмес жана ошондукан теоретикалык аң-сезим болуп эсептелбейт. Коомдук психология бул демейки деңгээлдеги аң-сезимдин аналогу, анда ар түрдүү илимий жана илимий эмес көз караштар жана баалоо, эстетикалык табиттер жана идеялар, нравалар жана салттар, шыгы жана кызыкчылыгы, фантазиялар жана жүйөлүү маанидеги логика берилген.

Коомдук психология бул социалдык сезимдердин, көңүлдөрдүн, каада салттардын, каалоолордун, өнөкөттөрдүн, күнүмдүк жашоо турмуштагы жүрүм-турумдардын нормаларынын жыйындысы, ушул коом үчүн, бүтүндөй же айрым социалдык группалар үчүн мүнөздүү болгондор [5, 10]. Коомдук психология коомдун конкреттүү тарыхый шартынын болушунун, адамдардын күнүмдүк жашоо шартынын таасиринде калыптанат. Бирок шарттардын өзү – материалдык, саясий, турмуш-тиричиликтик жана коомдук таптардын, социалдык группалардын рухий абалдары ар түрдүү, мына ушулар алардын психологиясына таасир этет. Ошондуктан ар кандай социалдык группалардын психологиялары өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө, мүнөздүү белгилерине ээ болот, алар көргөзмөлүү көрүнөт.

Коомдук психология коомдун жашоосунда, адамдардын кылык-жоруктарында, аракеттеринде чоң роль ойнойт. Белгилүү болгондой, катуу эрк, туруктуулук, чечкиндүүлүк, чыдамдуулук, эр жүрөктүүлүк, кыйынчылыкты жеңе билүүчүлүк сыяктуу психологиялык сапаттар коомдук максатка жетүүдө, коомдук милдеттерди аткарууда өзгөчө мааниге ээ болот. Бул экстремалдык абалдардын шартына таасир берет. Белгилүү болгондой, туруктуулук, эр жүрөктүүлүк, массалык баатырдык совет элинин фашисттик Германияга жана алардын союздаштарына каршы турууда башкы фактор болгон.

Бирок андан кем эмес, көптөгөн адамдардын психологиясында негативдүү көрүнүштөр дагы орун алган, алар коомдук айыптоону пайда кылат – эгоизм, индивидуализм, ырайымсыздык, жалгандык, анткордук (эки жүздүүлүк), улутчулдук, шовинизм ж.б.; экстремалдык абалда кыйынчылыктарды жеңүүгө жөндөмсүз адамдар дагы бар, абдырагандык (эмне кылаарын билбей калгандык) көрүнүш, дүрбөлөң түшүүчүлүк.

Биз сунуш кылган структурадан көргөндөй, коомдук психология – демейки аң-сезимдин бөлүгү, анын баалуулук түзүүчүсү.

Ошентип, коомдук аң-сезимдин структурасы теоретикалык деңгээлде илим менен идеологияда берилген, демейки аң-сезим деңгээлинде эмпирикалык билимдер менен коомдук психологияда берилген. Мында илим жана эмпирикалык билим таанып билүүчү аң-сезимге тиешелүү, идеология жана коомдук психология – баалоо аң-сезимине тиешелүү.

Аң-сезимдин структурасына берилген анализди улантып төмөндөгүлөрдү белгилейбиз: таанып билүү аң-сезими (илим жана эмпирикалык билим) билимдердин ар кандай формаларына бөлүнүшөт – математикалык билим, физикалык, химиялык, биологиялык, техникалык, коомдук, философиялык ж.б. Теоретикалык деңгээлде ылайык келген илимдер – математика, физика, химия, биология, техникалык илимдер, коом таануу, философия ж.б. баардык илимдерди кошкондо. Баалоо аң-сезими (идеология жана коомдук психология) – аң-сезимдин ар кандай формаларына дифференциацияланат: саясий, укуктук, нравалык, эстетикалык, философиялык жана диний аң-сезим. Теоретикалык деңгээлде бул аң-сезимдин формаларына ылайык идеология катары келип чыгат – саясий, укуктук, нравалык, эстетикалык, философиялык жана диний идеология.

Адабияттар:

1. Чельшев П.В. Обыденное сознание или хлебом единым жив человек. - М., 2007. - 359 с.
2. Красавин И.Т., Щавелев С.П. Анализ повседневности. - М., 2004. - 432 с.
3. Соколов С.В. Социальная философия. - М., 2003. - 440с.
4. Крапивенский С.Э. Социальная философия. - М., 2003. - 416 с.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. - СПб., 2003. - 229 с.

Рецензент: д.филос.н., профессор Утуров К.